

Uden for tema

Enhedsgymnasium eller parallelt ungdomsuddannelsessystem?

En komparativ undersøgelse af den historiske udvikling af Sveriges og Danmarks erhvervsuddannelsessystemer

Ida Juul

Abstract

Denne artikel analyserer den historiske udvikling af erhvervsuddannelsessystemerne i henholdsvis Danmark og Sverige i et forsøg på at forklare, hvorfor Danmark og Sverige valgte hver sin erhvervsuddannelsesmodel. Når de svenske og danske erhvervsuddannelser er interessante at sammenligne, er det bl.a. fordi de repræsenterer henholdsvis en skolebaseret og en oplæringsbaseret model samtidig med, at de to lande på en række andre områder ligner hinanden. Denne kombination af ligheder og forskelle repræsenterer en god mulighed for at blive klogere på de historiske betingelser og dynamikker, som ligger indlejret i de to idealtypiske modeller. Hensigten med komparationen er ikke at diskutere fordele og ulemper ved de to landes erhvervsuddannelsessystemer, men tværtimod at vise, at hvad, der anses for den ideelle model, varierer afhængig af periodespecifikke forhold, erhvervs- og uddannelsespolitiske målsætninger, samt samspillet mellem stat og arbejdsmarkedets parter i de respektive perioder. Artiklen anlægger et historisk institutionelt perspektiv på udviklingen.

Nøgleord: erhvervsuddannelser, komparativ analyse, historisk institutionalisme, Sverige, Danmark

Historisk institutionalisme som forklaringsramme

Analysestrategien er inspireret af den retning inden for nyinstitutionalisme, som går under betegnelsen historisk institutionalisme, og som er optaget af at undersøge, hvordan politiske valg foretaget på et bestemt historisk

tidspunkt får betydning for senere valg. Som navnet antyder, er fokus på institutioner i dette tilfælde stat, arbejdsgiverorganisationer og fagbevægelse og ikke mindst samspillet disse imellem.

Historisk institutionalisme fokuserer på kontinuitet og brud, hvor førstnævnte be-

nævnes path-dependency, hvilket kan over-sættes til sporafhængighed og punctuated equilibrium, som jeg har valgt at kalde kritisk knudepunkt. Sporafhængighed indikerer en begrænsning af mulige valg inden for et eksisterende spor, i den forstand, at valg, der ligger i forlængelse af et eksisterende spor, fremstår mindre omkostningsfulde og dermed mere attraktive end valg, der repræsenterer et sporskifte. Begrebet implicerer ikke en form for determinisme, som gør det muligt at forudsige fremtidige valg, men peger derimod på, at valg er kontingente, men ikke tilfældige. Identifikationen af fænomener som sporafhængighed, kritiske knudepunkter og sporskifte må nødvendigvis ske retrospektivt dvs. via den historiske analyse (Kay, 2005). Det centrale spørgsmål er imidlertid, hvordan man identificerer et kritisk knudepunkt, der potentielt kan føre til et sporskifte? Hvornår er der tale om inkrementelle forandringer, som kan være et resultat af uintenderede effekter af en bestemt politik? Og hvornår er der tale om kritiske knudepunkter, som fører til etableringen af en ny sporafhængighed eller tiltag, som kan genoprette den tidligere sporafhængighed? Mahoney & Thelen (2010) og Capoccia & Kelemen (2007) definerer alle sporafhængighed som relativt lange perioder præget af institutionel stabilitet og reproduktion, mens kritiske knudepunkter er karakteriserede ved en institutionel ustabilitet, (punctuated equilibrium) som åbner for sporskifte eller justeringer, der muliggør en genetablering af den brudte ligevægt.

Historisk institutionalisme er blevet kritiseret for primært at fokusere på sporafhængighed og dermed for at underbetone handlingsaspektet. Kritikken imødegås af bl.a. Kathleen Thelen (2004), som understreger, at individer og grupper ikke blot er passive tilskuere til udviklingen, men strategiske aktører, som agerer på de åbninger, som de skiftende kontekstuelle betingelser repræsenterer med det formål at styrke deres egen position.

Hun påpeger derfor vigtigheden af ikke blot at studere de valg, som træffes i en kritisk situation, men også dem, som fravælges. I nyere versioner af historiske institutionalisme retter interessen sig mod at forstå, hvordan ideer, værdier og forestillinger påvirker politiske valg. Institutionelle ændringer ses således ikke alene som et resultat af politiske valg fremtvunget af en bestemt kritesituation, men også som resultat af forandringer i de ideer og værdier, som aktørerne orienterer sig efter. Et sporskifte kan således være initieret af magtfulde aktører, som har vilje og evne til at ændre institutioner således, at de passer med de nye ideer. Dette vil typisk kunne lade sig gøre i forbindelse med kritiske knudepunkter, som betyder, at der opstår konsensus inden for en bestemt toneangivende gruppe om, at der eksisterer et problem, som kalder på en løsning (Steinmo 2008).

Analysen er opdelt i to dele, hvor første del analyserer udviklingen fra afviklingen af håndværkslavenes kontrol over lærlinguddannelserne og de efterfølgende forsøg på at modernisere lærlingssystemet. Anden del omhandler de udfordringer efterkrigstidens intensiverede industrialiseringsproces kombineret med et voksende fokus på lige adgang til og lighed gennem uddannelse repræsenterede. Artiklen analyserer ikke kun de valg, som peger frem mod nye sporafhængigheder, men også forslag, som blev genstand for politisk forhandling, men som endte med at blive afvist.

Artiklen bygger primært på sekundærlitteratur og i mindre grad på udvalgt kildemateriale bestående af referater fra folketingsforhandlinger, betænkninger og lovgivning. Artiklen fokuserer på de tekniske erhvervsuddannelser og tager udgangspunkt i to spejlvendte spørgsmål. Det første angår spørgsmålet om, hvorfor det i langt højere grad lykkedes for Danmark end for Sverige relativt hurtigt efter indførelsen af næringsfrihed (økonomisk liberalisme) at få genetableret

et lærlingssystem i moderniseret form? Det andet omhandler spørgsmålet om, hvorfor det i Sverige langt tidligere og i langt højere grad lykkedes at engagere staten i udviklingen af et teknisk skolesystem?

Moderniseringen af lærlingeuddannelserne

Fra lavsvæsen til næringsfrihed

Forskere, som har kompareret det danske og det svenske erhvervsuddannelsessystem (se fx Pettersson, 2006, 2013; Michelsen & Stenström 2018), har typisk peget på det faktum, at Danmark modsat Sverige relativt hurtigt efter ophævelsen af lavenes kontrol med lærlingeuddannelserne (1862) fik en lærlingelov (1889). Også denne artikel anser udviklingen fra slutningen af 1800-tallet som afgørende for at forstå baggrunden for de forskelle udfordringer og løsninger, som betød at Sverige og Danmark endte med hver sin erhvervsuddannelsesmodel.

I både Sverige og Danmark var kontrollen med lærlingeuddannelserne frem til indførelsen af næringsfrihed i hænderne på lavene, som sikrede, at de fastsatte regler omkring lærekontrakter, svende- og mesterprøver mv. blev overholdt. Via dette opsyn sikrede lavene sig kontrol over adgangen til de forskellige fag. Indførelsen af næringsfrihed gjorde en ende på dette, idet det nu blev tilladt alle, der havde opnået borgerskab at nedsætte sig som selvstændig smed, skomager osv. I Danmark blev Næringsfrihedsloven vedtaget i 1857 og fuldt implementeret i 1862. I Sverige blev der indført fuld næringsfrihed i 1864 (Hedman, 2001; Juul, 2016). Både i Danmark og i Sverige førte indførelsen af næringsfrihed til stadig hyppigere klager over lærlinge, der forlod deres læreplads i utide samt over den manglende kvalitetskontrol med oplæringen. I Danmark blev bekymrin-

gen koblet til det, som i datiden blev kaldt for arbejderspørgsmålet og som adresserede den stigende fattigdom og den deraf følgende frygt for samfundsomvæltninger. I forlængelse heraf nedsatte Estrup-regeringen i 1875 en kommission til undersøgelse af arbejdsforholdene i Danmark. Betænkningen, som kommissionen udgav i 1878, argumenterede bl.a. for nødvendigheden af en forbedring af lærlingenes kår og indeholdt derudover et konkret forslag til en lærlingelov (Betænkning, 1878). Det er bemærkelsesværdigt at en tilsvarende rapport fra Sverige fra 1876, der ligesom den danske, adresserede arbejderspørgsmål, stort set ikke berørte lærlingespørgsmålet (Pettersson, 2013).

Spørgsmålet om regulering af lærlingeuddannelserne

Der er flere årsager til, at ophævelsen af det lavskontrollerede lærlingssystem i slutningen af 1800-tallet fik så forskellige konsekvenser for Danmark og Sverige. Forskelle i de to landes industrialiseringsprocesser udgør en vigtig forklaring. Den danske industrialisering foregik i et væsentligt mere langsommeligt tempo end den svenske og var båret af små og mellemstore virksomheder, hvis produktion i overvejende grad var hårdværkspræget og baseret på faglært arbejdskraft. At industrialiseringen var langt tid om at slå igennem i Danmark illustreres ved, at industrien helt frem til 1914 kun tegnede sig for 8 % af brutofaktorindkomsten (Hastrup, 1979). Den svenske industrialiseringsproces var langt mere intensiv og drevet af en stærk eksportorienteret storindustri med stor politisk gennemslagskraft (Hedman, 2001; Pettersson, 2006). Interessesmodsetningerne mellem de forskellige kapitalfraktioner var desuden mere markante i Sverige end i Danmark (Dobbin & Bussemeyer, 2015). I Danmark var de forskellige arbejdsgiverorganisationer inden for industri og håndværk blevet samlet i Ar-

bejdsgiverforeningen af 1896, som senere tog navneforandring til Dansk Arbejdsgiverforening. I Sverige var den håndværksbaserede industri og storindustrien organiserede i hver deres organisation, nemlig henholdsvis Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), som repræsenterede de største arbejdsgivere og Sveriges Handtverksorganisation (SHO). De to organisationer, havde forskellige holdninger til spørgsmålet om en lovregulering af lærlingssystemet, idet SHO var for en lovregulering, mens SAF var imod (Hellstrand & Nilsson, 2015).

I Sverige blev der i perioden fra 1893 til 1938 fremlagt adskillige lovforslag og undersøgelser, der argumenterede for behovet for en lærlingelov. Ingen af forslagene kunne dog samle politisk flertal (Hellstrand, 2016). Det var især storindustrien, der satte sig imod en lovregulering, men heller ikke fra fagbevægelsens eller det svenske Socialdemokratiske side blev der udvist større interesse for en lærlingelovgivning. Den svenske fagbevægelses manglende engagement skyldtes primært en udbredt bekymring for, at lavtlønnede lærlinge ville udkonkurrere voksne arbejdere (Hedman, 2001).

At Danmark fik en lærlingelov i 1889, var tidligt sammenlignet med andre europæiske lande (Fode et al., 1984). Loven genindførte kravet om lærekontrakt, hvilket betød, at lærlingen nu blev bundet til oplæringsvirksomheden i en kontraktlig fastsat periode. Hermed blev det bytteforhold sikret, som lærlingssystemet hviler på, og som ideelt set består i, at lærlingen bytter arbejdskraft for oplæring. Antagelsen er, at lever mesteren op til sin oplæringsforpligtelse, vil han sætte ressourcer til i starten af læreforholdet. Til gengæld tjener mesteren på lærlingen i den sidste del af kontraktperioden, hvor lærlingen lønmæssigt fortsat ligger under faglært niveau, men færdighedsmæssigt stort set er på højde med en nyudlært. Kathleen Thelen (2004) har peget på, at hvis ikke dette bytte-

forhold er underlagt en formaliseret regulering, vil virksomhederne have en tendens til at underinvestere i oplæring og uddannelse, da der er risiko for, at lærlingen forlader arbejdspladsen før tid og investeringen i stedet kommer en konkurrerende virksomhed til gode. Erik Christensen (1978) gør desuden opmærksom på, at lærekontrakten udover at sikre de unges erhvervskompetence også fungerer som en beskyttelse af de faglærtes jobområde.

Både inden for den danske og den svenske fagbevægelse var der udbredt frygt for, at lærlingene blev udnyttet som billig arbejdskraft. De løsningsmodeller, som fagbevægelserne i de to lande benyttede sig af, var imidlertid forskellige. Den svenske fagbevægelse valgte at løse problemet ved at sikre sig retten til at overenskomstdække lærlingelønningerne. Resultatet var, at afstanden mellem en lærlingeløn og en voksenløn var væsentlig mindre, end det var tilfældet i Danmark. Dette gjorde det på den ene side vanskeligere for de svenske arbejdsgivere at udnytte lærlingene som billig arbejdskraft, men betød på den anden side, at det blev mindre attraktivt at ansætte lærlinge (Hellstrand & Nilsson 2015; Olofsson, 2005).

De danske fagforeninger fulgte en anden strategi, hvor det på lokalt plan lykkedes at presse arbejdsgiverne til at indføre og efterleve en række reguleringsmekanismer, som på mange måder svarende til dem, som lavene tidligere havde benyttet sig af. Det gjaldt fx de såkaldte lærlingskalaer, som fastlagde en fast ration mellem svende og lærlinge. Også mestrene kunne i mange tilfælde se en fordel heri, da det mindskede risikoen for unfair konkurrence fra virksomheder, som ikke levede op til deres oplæringsansvar (Nørregaard, 1977). Hvad angår tilsynet med oplæringen, lykkedes det på decentralt niveau repræsentanter for arbejdsgiver- og lønmodtagerne at indgå aftale om nedsættelse af fælles lærlingevalg som bl.a. fik

til opgave at sikre, at virksomhederne inden for det pågældende fag- eller brancheområde levede op til deres oplæringsansvar. Dette skete i 1909 inden for formerfaget og for metalbranchens vedkommende i forbindelse med overenskomstforhandlingerne i 1928 (Metalindustriens Lærlingevalg, 1954; Sørensen et al., 1984).

Det danske Socialdemokrati blev tidligt engageret i lærlingspørgsmålet og ønskede en stærkere lovregulering af oplæringen. I 1919 fremsatte den socialdemokratiske kontrolminister Thorkild Stauning forslag til en ny lærlingelov, ifølge hvilken tilsynet med lærlingens uddannelse skulle udøves af partssammensatte lokale lærlingekommissioner. Disse skulle godkende lærekontrakter og overvåge, at lærlingene fik en forsvarlig uddannelse. Desuden skulle de kunne nægte at godkende en lærekontrakt, hvis den pågældende mester ikke levede op til sin oplæringsforpligtelse, eller hvis det blev vurderet, at en virksomhed havde ansat så mange lærlinge, at man ikke kunne forvente, at lærlingene ville få en forsvarlig oplæring (Rigsdagstidende, 1918/19, sp. 4658-4686). Lovforslaget blev nedstemt af de borgerlige partier, og den lov, som det lykkedes Venstre at få vedtaget i 1921, imødekom ikke Socialdemokratiets ønske om et stærkere tilsyn med oplæringen. Indenrigsminister Sigurd Berg (V) begrundede partiets holdning med, at "det bedste Tilsyn er det Tilsyn, som Forældre og Værger og interesserede Læremestre udøver paa dette Omraade" (Rigsdagstidende, 1920/21, sp. 2162-2165). 1921-loven betød, at det fremover blev en betingelse for at kunne antage lærlinge, at mesteren eller dennes stedfortræder var fagligt oplært. En væsentlig årsag til at Socialdemokratiet stemte imod loven var bestemmelsen om, at lærlinge, der forlod deres læreplads før kontraktens udløb, skulle kunne bringes tilbage med politiets hjælp.

I 1937 lykkedes det de danske socialdemokrater med støtte fra Det Radikale Venstre at få gennemført en ny lærlingelov. Både Venstre og De Konservative stemte dog imod loven, som ud over indførelsen af den obligatoriske svendeprøve indeholdt en række forbedringer af forholdene for lærlingene, hvad angik arbejdstid, ferie og sygesikring. Forbedringer som bestemt ikke huede arbejdsgiverne. Til gengæld så de positivt på, at der blev nedsat et lærlingeråd med repræsentation fra arbejdsmarkedets parter samt oprettet paritetisk sammensatte lærlingevalg inden for samtlige fag (Arbejdsgiveren, 1937, s. 385-390). De paritetisk sammensatte lærlingevalg fik vidtrækkende beføjelser. De skulle tage stilling til lærestedets egnethed og fastlægge læretidens længde. Desuden gav loven udvalgene ret til at udforme forskrifter for virksomhedernes oplæring. Hvad angår undervisningsplanerne skulle disse udformes af det statslige tilsyn, men efter forhandling med de respektive faglige udvalg (Ellersgaard et al., 1981).

Også i Sverige blev der i begyndelsen af 1900-tallet indgået en række kollektive aftaler mellem arbejdsgiverne og de nydannede fagforeninger på lokalt niveau. Især arbejdsgiverne inden for håndværket viste interesse for indgåelse af frivillige lærekontrakter (Hellstrand & Nilsson, 2015). Frivilligheden betød dog, at indhold og kvalitet i oplæringen kunne variere stærkt, samt at skellet mellem faglært og ufaglært blev mindre skarpt end i Danmark, hvor skellet med 1937-loven blev markeret med den nu for alle fags vedkommende obligatoriske svendeprøve. De svenske lærlinge havde til gengæld ikke noget stort incitament til at gennemføre den frivillige svendeprøve, da lønnens typisk fastsattes på baggrund af anciennitet og ikke formelle kvalifikationer. Det uklare skel mellem svenske faglærte og ufaglærte blev yderligere understreget af, at ungarbejdere inden for

storindustrien ofte kaldtes lærlinge (Hedman, 2001; Olofsson, 2005).

Også i Sverige blev partssamarbejdet efterhånden lagt i mere faste rammer. Som reaktion på et forslag om at gennemføre en lærlingelov, som forpligtede arbejdsgiverne til at stille det nødvendige antal lærepladser til rådighed, indgik den svenske arbejdsgiverforening (SAF) og fagbevægelsen (LO) i 1938 en aftale om fremover at regulere lærlingeuddannelserne via kollektive aftaler på brancheniveau (Kjellberg, 2000; Lundahl, 1997b; Olofsson, 2005). Aftalen var en del af den Saltsjöbadaftale, som var blevet indgået mellem arbejdsmarkedets parter samme år. I aftalen understreges det, at lærlingspørgsmålet alene var et anliggende for arbejdsmarkedets parter. Som det fremgår, blev partssamarbejdet i Sverige set som et alternativ til statslig lovgivning. Omvendt var den danske lærlingelov fra 1937 et eksempel på samspil mellem arbejdsmarkedets parter og lovgivningsmagten, idet loven konfirmerede et allerede eksisterende partsamarbejde omkring tilsynet med lærlingeuddannelserne.

Udviklingen af de tekniske skole-systemer

Efter at have analyseret samspillet mellem arbejdsmarkedets parter og lovgivningsmagten vendes blikket nu mod udviklingen af det tekniske skolesystem. Ligesom det var tilfældet med den lavskotrollerede lærlingeoplæring, var der mange lighedspunkter mellem de skolebaserede uddannelsesstilbud, som danske og svenske håndværkere havde adgang til i første halvdel af 1800-tallet. Det drejede sig bl.a. om undervisning på kunstakademierne, i søndagsskolerne og de tekniske skoler. Undervisningen koncentrerede sig for begge landes vedkommende om læse-, skrive- og tegnefærdigheder. Kun undtagelsesvist blev der givet undervisning

i tekniske emner som lineartegning, fysik, kemi og mekanik (Juul, 2016; Larsson, 2001).

Til forskel fra den lovgivning, som blev vedtaget i Danmark i mellemkrigstiden, der primært omhandlede reguleringen af oplæringen, koncentrerede lovgivningen i Sverige sig om lærlingeuddannelsernes skoledel. Både den trængte svenske håndværksektor og industriens arbejdsgivere var stærke fortalere for et øget statsligt engagement i den skolebaserede del af lærlingeuddannelserne. Industrien så lærlingeskolerne som et egnet middel til at styrke svensk eksportindustri og til at sikre arbejderklassens integration i samfundet og dermed afværge den såkaldte 'socialistfare' (Hedman, 2001).

I Sverige markerer vedtagelsen i 1918 af det af socialdemokraterne fremsatte lovforslag om lærlingeuddannelserne et gennembrud for lærlingeundervisningen. Lovens vedtagelse betød bl.a. at stat og kommune forpligtede sig til at finansiere et nationalt system af erhvervsrettede uddannelser inden for industri, håndværk, handel og husligt arbejde. Loven omfattede lærlingeuddannelser (lærlingeutbildning), som skulle være gratis og med en maksimal varighed på 12 timer ugentligt i en toårig periode samt målrettede unge, der allerede havde en læreplads. Undervisningen skulle derfor primært tilrettelægges som aftenundervisning. Derudover drejede det sig om en mere avanceret form for erhvervsuddannelser (yrkesutbildning), der byggede oven på lærlingeskolerne. Her var adgangskravet to års erhvervs erfaring. Også denne undervisning skulle primært foregå efter arbejdstid. Dog blev der åbnet mulighed for dagskurser i form af heltidskurser på et par måneder (Hellstrand & Nilsson, 2015). I 1921 blev loven fulgt op af en vigtig ændring, idet adgangskravet til lærlingeskolerne ikke længere var et ansættelsesforhold i en virksomhed. Nu var det tilstrækkeligt, at eleven var fyldt 13 år og havde afsluttet grundskolen. Det betød, at der opstod en ny

type uddannelser, som ikke var afhængige af virksomhedernes villighed til at uddanne lærlinge, og som tilbød en fuld praktisk og teoretisk erhvervsuddannelse. Lovforslaget, som var udarbejdet af Skolöverstyrelsen under hvis ressort lærlingeuddannelserne hørte, skal ses i lyset af den konjunkturedgang, som ramte Sverige i 1920'ernes og som resulterede i en høj ungdomsarbejdsløshed, der kulminerede i årene 1921-22 (Hellstrand & Nilsson, 2015; Olofsson, 2005). Udviklingen mod rene skolebaserede lærlingeuddannelser blev yderligere styrket i sidste halvdel af 1930'erne, hvor der blev oprettet centrale værkstedsskoler som i modsætning til de værkstedsskoler, som havde eksisteret siden 1921, var rettet mod specifikke fag. Disse havde ofte kostafdelinger, hvilket betød, at unge fra landområderne fik bedre adgang til uddannelserne (Nilsson, 2013). I 1930'ernes, hvor udbuddet af lærepladser faldt drastisk, fungerede værkstedsskolerne som alternativ til virksomhedsopklæringen (Nilsson, 1981).

Karakteristisk for de centrale værkstedsskoler var, at den praktiske opklæring foregik i et skoleværksted udformet som et produktionsværksted med salg for øje, hvor en dygtig faglærer var i stand til at tjene sig egen løn hjem (Broberg, 2016; Nilsson, 1981). Antallet af elever, der deltog i værkstedsundervisningen, var dog forholdsvis ringe, hvilket betød, at den skolebaserede del af lærlingeuddannelserne fortsat primært bestod af teoretisk undervisning, der byggede oven på opklæringen i en virksomhed (Hellstrand & Nilsson, 2015; Larsson, 2001; Olofsson & Thunqvist, 2016a). I 1940'erne, hvor høj arbejdsløshed blev afløst af mangel på arbejdskraft, var det primært deltidsundervisningen, som var rettet mod unge i beskæftigelse, som var i vækst (Nilsson, 2013).

Trods det, at værkstedsskolerne nu åbnede mulighed for en rent skolebaseret erhvervsuddannelse, vedblev den virksomhedsbaserede opklæring suppleret med aftenundervisning

på teknisk skole at være både den dominerende model og samtidig idealet. I en betænkning fra 1954 (SOE 1954, s. 11) kunne man læse, at "Yrkesutbildning, som helt förlägges till skola kan aldrig bli en fullständig utbildning" (citeret efter Olofsson, 2005).

Da den Kungliga Överstyrelsen för Yrkesutbildning (KÖY) blev dannet i 1944 fik lærlingeuddannelserne deres egen styrelse, hvor repræsentanter fra arbejdsmarkedets parter var stærkt repræsenterede. Den nye konstruktion betød, at de svenske erhvervsuddannelser ikke længere havde kontakt med andre dele af uddannelsessystemet og repræsenterede dermed et brud på en vigtig målsætning i svensk uddannelsespolitik, der gik ud på at skabe et sammenhængende uddannelsessystem (Nilsson, 2013). Til gengæld betød oprettelsen af KÖY, at arbejdsmarkedets parter fik en mere direkte indflydelse på den skolebaserede del af lærlingeuddannelserne.

At man i Danmark ikke havde samme ambitioner om et samordnet ungdomsuddannelsessystem fremgår af, at lærlingeuddannelserne helt frem til 1961 var placeret under Handelsministeriet.

Modsat i Sverige var det statslige engagement i den skolebaserede del af lærlingeuddannelserne forholdsvis begrænset for Danmarks vedkommende. Det danske tekniske skolesystem var ligesom det svenske opstået på privat initiativ, men det danske var langt mere udbygget. Omkring år 1900 fandtes der en teknisk skole i så godt som enhver provinsby (Boje & Fink, 1990).

I 1916 blev der i Danmark oprettet et statsligt tilsyn med de tekniske skoler som følge af den stigende offentlige finansiering af undervisningen. Finansieringen var dog ikke mere omfattende end at håndværksmestrene og de industridrivende helt frem til 1950'erne stod for minimum 50% af udgifterne til skolerne drift. Selv da stat og kommune overtog hele finansiering, bibeholdt de lokale arbejdsgivere indflydelsen på skolerne, som

var privatejede helt frem til 1961, hvor de blev statslige og senere selvejende (Christensen, 1978; Sørensen et al., 1984). Netop de danske håndværksmestres stærke økonomiske og faglige engagement i de tekniske skoler blev på det første nordiske yrkesmøde i Stockholm i 1924 af de danske deltagere fremhævet som en særlig styrke. Omvendt argumenterede de svenske repræsentanter for det positive i, at de svenske lærlinge- og yrkesskoler i højere grad end de danske, nedprioriterede det almen-dannende stof til fordel for det fagteoretiske (Ekelöf, 1925)

Med vedtagelsen af lærlingeloven fra 1921 fastslås det, at mestrene er forpligtede til at sende deres lærlinge på skole og betale for undervisningen, der nu fortrinsvis lå om aftenen i stedet for om søndagen. Det fik imidlertid ikke den store betydning, idet de fleste mestrer, allerede på dette tidspunkt, sendte deres lærlinge på skole (Møller, 1991) og paragraffen er således et af flere eksempler på, at dansk lovgivning omkring lærlinge-uddannelserne ofte konfirmerer en allerede udbredt praksis.

Opsummering

Ovenstående komparative delanalyse viser både nogle markante forskelle og lighedspunkter de to lande imellem. Hvad angår lighedspunkterne, er det bemærkelsesværdigt, at til trods for den forskellige udvikling i de to lande fremstod den lærlingemodel, som eksisterede før indførelsen af næringsfriheden, fortsat som den ideelle model i begge lande. Dvs. et lærlingefsystem, hvor virksomhedsoplæringen udgør kernen og hvor aftenundervisningen på de tekniske skoler primært fungerer som supplement. De afgørende forskelle drejede sig om rammerne for at realisere denne målsætning herunder valget af de styrings- og kontrolforanstaltninger, som sættes i stedet for dem, som fandtes før indførelsen af næringsfrihed.

En anden markant forskel var, at der i Danmark var der ikke samme skepsis fra arbejdsmarkedets parter side overfor statslig regulering, som det var tilfældet i Sverige. Hvor involveringen af arbejdsmarkedets parter i lærlingspørgsmålet i Sverige primært fremstod som et alternativ til statslig intervention, var der i Danmark snarere tale om, at statslige initiativer og aftaler indgået mellem arbejdsmarkedets parter gensidigt understøttede hinanden, selvom der også forekom interessemodsatning. Disse udfoldede sig især på det parlamentariske niveau, hvilket forhandlingerne i forbindelse med såvel 1921-loven som 1937-loven vidner om.

Forskellene omhandler desuden graden og karakteren af den statslige involvering i den virksomhedsbaserede del af lærlinge-uddannelserne. Her spillede den danske stat en relativt tilbagetrukket rolle og der kobles ikke til overordnede uddannelses- og arbejdsmarkedspolitiske målsætninger.

På vej mod enhedsgymnasiet

Udviklingen i 1950'erne

I 1950erne var lærlingeuddannelserne præget af markante strukturelle forandringer, som både i Sverige og i Danmark resulterede i en udvidelse af uddannelsernes skoledel. Ændringerne udsprang af vidt forskellige målsætninger og anledninger.

I starten af 1950'erne befandt Danmark sig ved et kritisk knudepunkt, idet man frygtede en akut mangel på lærepladser som følge af på den ene side en intensiveret industrialiseringsproces, som resulterede i rationaliseringer, tempoopskrining og en øget specialisering, som gjorde det vanskeligere for virksomhederne at sikre lærlingene en grundig oplæring i det pågældende fag. Og på den anden side de store ungdomsårgange, som snart ville forlade folkeskolen og for en stor dels vedkommende (forventede

man) søge læreplads. En udvidelse af undervisningspligten var en af de løsninger, som blev diskuteret. Forslaget blev imidlertid afvist og først vedtaget i 1969 med virkning for skoleåret 1973/74. Et andet forslag, som ligeledes blev diskuteret, var indførelse af rene værkstedsbaserede erhvervsuddannelser, svarende til de svenske. Heller ikke dette forslag blev realiseret. Argumentet var bl.a., at det ville blive for udgiftskrævende for staten samtidig med, at en række af de kvaliteter, som mesterlæren besad ift. at socialisere de unge ind i en bestemt fag- og arbejdskultur, hermed ville gå tabt (Betænkning 145, 1956, s. 19-20). I stedet blev vekseluddannelsessystemet introduceret med reformen fra 1956 med en overgangsordning på 8 år. Reformen betød, at den almene og teoretiske undervisning nu skulle suppleres af fagrettet praktisk værkstedsundervisning på de tekniske skoler i dagtimerne. Samtidig skete der en specialisering af oplæringen, idet antallet af uddannelser blev øget fra 91 godkendte fag i 1954 til 166 i 1966. Desuden blev lærlingskalaerne afskaffet, alt sammen i et forsøg på at øge udbuddet af lærepladser (Christensen, 1978). Umiddelbart kan forslaget ligne en tilnærmelse til den svenske værkstedsskolemodel og dermed starten på en ny sporafhængighed. Men kigger man nærmere på argumenterne bag reformen, bliver det tydeligt, at målet var at aflaste virksomhederne ved at overføre en del af oplæringen til skolerne for, som det hed, at bevare mesterlæren.

I modsætning til i Danmark lykkedes det i Sverige at få vedtaget en udvidelse af skolepligten til 9. klasse i 1955. Forslaget blev vedtaget som forsøgsordning i 1950 og siden med få ændringer vedtaget i Rigsdagen i 1955 med en overgangsordning på 7 år (Olofsson & Thunqvist, 2018). Lovforslaget var ikke som i Danmark primært begrundet i et ønske om at forebygge en potentiel situation med høj ungdomsarbejdsløshed, men skal derimod ses i lyset af et styrket uddannelsespolitisk

fokus på lige adgang til uddannelse og lighed gennem uddannelse. Et centralt værktøj til at realisere denne målsætning var en udelt skole, som holdt eleverne samlet til 9. klasse og dermed udskød elevernes endelige valg af uddannelse og beskæftigelse. I 9. klasse fik eleverne mulighed for at vælge mellem tre retninger: en almen linje, en gymnasieforberedende linje og en erhvervsforberedende linje kaldet 9y. Tanken var, at den egentlige erhvervsuddannelse skulle ske i virksomhederne i samspil med erhvervsskolerne. Forslaget fik tilslutning fra såvel SAF som LO. Selve oplæringen skulle ikke reguleres af en lærlingelov, men via kollektive aftaler indgået mellem arbejdsmarkedets parter og skulle suppleres af skoleforlagt undervisning på deltid. Anders Nilson (2013) fremhæver det paradoksale i, at just som erhvervsuddannelserne syntes at have fundet deres endelige form, begyndte forudsætningerne at smuldre, idet udviklingen i 1960'erne betød, at den skoleforlagte undervisning blev dominerende mens virksomhedsoplæringen fik karakter af supplement (se også Lundahl, 1997b).

Udviklingen i 1960erne

I slutningen af 1960erne var de danske lærlinguddannelser igen udfordrede. Udfordringen kom denne gang fra en ny kant, nemlig de gymnasiale uddannelsers stigende popularitet, som blev modsvaret af en faldende tilgang til erhvervsuddannelserne, samtidig med at kritikken af lærlinguddannelserne voksede. Kritikken kom fra flere sider og rettede sig både mod den lave lærlingeløn og mod kvaliteten af oplæringen herunder, at lærlingene blev sat til at udføre ikke fagligt relevant arbejde. Kritikken af den traditionelle mesterlære kulminerede i 1966 i en række lærlingedemonstrationer i de større byer, som gjorde indtryk ikke bare på Socialdemokratiet, men også på de borgerlige partier og afspejlede en stigende opfattelse af,

at mesterlæren som pædagogisk model havde udspillet sin rolle. Lærlingspørgsmålet blev derfor igen sat på den politiske dagsorden (Christensen, 1978; Nilsen, 2013).

Det danske Socialdemokrati var i 1960erne, ligesom sit svenske søsterparti, optaget af at skabe lige adgang til uddannelse, få nedbrudt skellet mellem erhvervsuddannelserne og de gymnasiale uddannelser og få integreret erhvervsuddannelserne i det øvrige uddannelsessystem (Christrup et al., 1980)¹.

I juni 1967 nedsattes Udvalget vedrørende de faglige grunduddannelser. Udvalget havde fået i opdrag at analysere problemerne i de eksisterende faglige uddannelser og komme med forslag til en ændret uddannelsesstruktur (Christensen, 1978). Udvalget anbefalede en ligestilling mellem de almengymnasiale uddannelser og lærlinguddannelserne. Sidstnævnte skulle skifte navn til erhvervsgymnasiale uddannelser og være adgangsgivende til de teoretiske videreuddannelser. Denne del af forslaget blev senere fjernet i den betænkning, som blev offentliggjort i 1971 (Betænkning 612) og som kom til at ligge til grund for den forsøgslov, som blev vedtaget i 1972. Som konsekvens heraf ændrede uddannelserne navn fra erhvervsgymnasiale uddannelser til erhvervsgrunduddannelser (efg). Da hverken LO eller DA kunne tiltræde betænkningen, og eftersom daværende undervisningsminister Ritt Bjerregaard ønskede opbakning fra arbejdsmarkedets parter, blev forsøgsloven forlænget frem til 1977, hvor regeringen fremsatte et nyt lovforslag. Uenighederne gik dels mellem DA og LO og omhandlede især spørgsmålet om løn under basisåret og dels på tværs af klasseskel, idet industrien herunder især Entreprenørforeningen og SiD (i dag 3F) ønskede fleksible afgangsmuligheder, mens de faglærtes forbund og især håndværkssektoren ønskede afrundede faglige uddannelser (Christensen, 1978).

Bortset fra, at ligestillingen mellem de gymnasiale uddannelser og erhvervsud-

dannelserne, som nævnt, blev nedtonet i forsøgsloven, byggede de nye efg-uddannelser på de samme grundlæggende målsætninger som det oprindeligt forslag, nemlig en udskydelse af det endelige uddannelsesvalg og en indholdsmæssig tilnærmelse til de gymnasiale uddannelser. Det sidste skulle ske via en udvidelse af det almene indhold i uddannelserne, som fremover skulle udgøre 40 % af undervisningen på det indledende et-årige basisår. Udskydelsen af det endelige uddannelsesvalg skulle sikres ved, at eleven i stedet for straks at vælge fag, skulle vælge mellem seks hovedområder, hvorefter uddannelsen efterhånden blev målrettet et konkret fag. Ønsket om at styrke de almene elementer i erhvervsuddannelserne var dels begrundet i ønsket om at nedbryde skellene mellem den bogligt og den praktisk uddannede del af befolkningen, dels i et ønske om at styrke muligheden for videreuddannelse og endelig i en forventning om, at udviklingen på arbejdsmarkedet ville stille krav om en bredere og mere teoretisk uddannet arbejdskraft, hvilket især industrien var optaget af. Også SiD, så en øget prioritering af de almene fag, som et middel til øget demokratisering og medbestemmelse. Det almene element skulle dog ikke fungere som en fortsættelse af folkeskolens undervisning, men i stedet målrettes arbejdslivsrelevante emner. De mindre håndsværksprægede virksomheder var generelt mere skeptiske, idet de frygtede, at dette ville gå ud over det faglige niveau og samme bekymring gjorde sig gældende for de faglige forbunds vedkommende (Christensen, 1978; Christrup et al., 1980; Jørgensen, 2018).

Da den endelige lov skulle vedtages i 1977 og den traditionelle mesterlære afskaffes, var såvel de politiske som de økonomiske konjunkturer i mellemtiden skiftet. Især Venstre og Fremskridtspartiet argumenterede for mesterlærens bevarelse. Det betød, at efg-uddannelsen og mesterlæren kom til at eksisterede side om side frem til 1989, hvor

uddannelserne skiftede navn til erhvervsuddannelser (EUD) og basisåret blev afskaffet.

Det svenske Socialdemokrati havde anderledes succes med dets planer om at nedbryde skellet mellem de gymnasiale uddannelser og lærlinguddannelserne. I første halvdel af 1960'erne ændrede erhvervsuddannelserne status fra arbejdsmarkedspolitisk instrument til at blive anskuet som en brik i den samlede uddannelsespolitik. Målet var at gøre erhvervsuddannelserne mere attraktive for de unge ved at gøre dem indholdsmæssigt bredere og tilnærme dem de gymnasiale uddannelser mest muligt. Hermed var sporene lagt ud til en model, hvor den skoleforlagte undervisning blev dominerende, og hvor den indflydelse, som arbejdsmarkedets parter tidligere havde haft på uddannelserne, blev afgørende svækket (Dobbins & Busemeyer, 2015; Olofsson, 2005).

Fra midten af 1960erne var politikken ift. de svenske erhvervsuddannelser præget af samordning og centralisering, hvilket betød en svækkelse af den tidligere lokalt forankrede indflydelse. Fra centralt hold blev der udviklet selvinstruerende hjælpemidler og centralt udarbejdede arbejdsinstruktioner, og i slutningen af 1960erne blev såvel udbuddet af kurser som antallet af klasser, ved de enkelte erhvervsskoler fastlagt af Skolöverstyrelsen. Samtidig blev erhvervsuddannelserne koncentreret til de større byer, hvor der i forvejen fandtes gymnasier og fagskoler. Hermed blev sporene lagt ud til implementeringen af de anbefalinger, som var indeholdt i betænkningen om erhvervsuddannelserne fra 1966 (SOU, 1966, s. 3) og som udstak retningslinjerne for et samlet enhedsgymnasium (Larsson, 2001).

Betænkningen fra 1966 indeholdt et forslag om en samling af de tre forskellige ungdomsuddannelser (yrkesskolen, fackskolen og gymnasium) til én uddannelse bestående af forskellige linjer med forskellige mål-

sætninger og længde. Det drejede sig om en humanistisk/social, en økonomisk og en naturvidenskabelig linje. Erhvervsuddannelserne inden for industri og handel skulle indgå i den naturvidenskabelige linje, og de forskellige erhvervsuddannelser skulle som hovedregel være to-årige, modsat de øvrige linjer, som typisk var tre-årige. Erhvervsuddannelserne skulle lige som den danske efg-uddannelse indledes med en fælles grunduddannelse, hvorefter fulgte en gradvis specialisering. Forslaget om at samle de nævnte uddannelser under samme hat blev begrundet med, at dette ville øge den gensidige forståelse de forskellige elevtyper imellem og betyde, at valget af uddannelsesretning blev baseret på interesser og forudsætninger frem for forestillinger om den prestige, der knyttede sig til de forskellige linjer (Olofsson, 2005). Forslaget betonedede, at alle linjer skulle understøtte muligheden for videreuddannelse, i erhvervsuddannelsernes tilfælde via et øget alment indhold kombineret med muligheden for individuelt tilvalg af emner fra gymnasieskolen. Erhvervsuddannelserne skulle omfatte såvel fagteori som værkstedsbaseret undervisning. I modsætning til tidligere skulle uddannelserne være bredt erhvervsorienterede fremfor at rette sig mod et specifikt fag, idet den egentlige specialisering skulle finde sted efterfølgende i arbejdslivet. Forslaget fik opbakning fra såvel fagbevægelse som arbejdsgiverorganisationerne, om end mere entusiastisk fra førstnævnte end sidstnævnte (Nilsson, 2013; Olofsson, 2005). I 1968 vedtog Rigsdagen en model for enhedsgymnasiet, som i hovedsagen fulgte anbefalingerne fra betænkningen fra 1966, og som førte til enhedsgymnasiets oprettelse i studieåret 1971/72 (Larsson, 2001).

Som det fremgår, afviger den svenske model markant fra de danske efg-uddannelserne, der både bibeholdt den faglige specialisering og vekseluddannelsesprincippet og hvis

svendeprøve stillede krav om en afrundet praktisk og teoretisk kunnen inden for det pågældende fag.

Opsummering

Kendetegnende for det kritiske knudepunkt, som de danske lærlingeuddannelser blev konfronteret med i 1950'ernes, er, at det omhandlede lærlingensystems akilleshæl, nemlig virksomhedernes villighed til at stille det fornødne antal lærepladser til rådighed. Løsningen blev at flytte en del af oplæringsansvaret fra virksomhederne til de tekniske skoler og dermed sikre mesterlærers overlevelse, men i en ny form. Da det danske lærlingensystem i slutningen af 1960'erne igen befandt sig ved et kritisk knudepunkt, diskuterede man ligesom i Sverige en samordning af erhvervsuddannelserne og de gymnasiale uddannelser. Men det viste sig hurtigt, at der ikke var politisk opbakning bag forslaget. En af forklaringerne herpå er, at det danske Socialdemokrati, der var bærer af disse visioner, ikke havde samme parlamentariske styrke som det svenske, der i perioden 1921-1991 var regeringsbærende i sammenlagt 56 år (Dobbins & Busemeyer, 2015; Lundahl, 1997a). Dertil kommer, at et sådant tiltag ville have repræsenteret et mere radikalt sporskifte for Danmarks end for Sveriges vedkommende, hvor etableringen af enhedsgymnasiet var kulminationen på en udvikling, som der allerede var lagt spor ud til i 1920'erne.

Hvad angår samspillet mellem udviklingen af lærlingensystemet og det tekniske skolesystem i de to lande, har det haft betydning, at arbejdsmarkedets parter for Sveriges vedkommende formåede at holde fast i, at den virksomhedsforlagte oplæring alene var et anliggende for arbejdsmarkedets parter. Hermed blev koblingen mellem virksomhedsoplæringen og den skolebaserede del af erhvervsuddannelserne løsere end i Danmark. Dette betød, især efter nedlæggelsen af

KÖY i 1964, at det ikke på samme måde som i Danmark var afgørende, hvordan arbejdsmarkedets parter forholdt sig til reformer af den tekniske undervisning. Denne løsere kobling betød sandsynligvis også, at de svenske virksomheder ikke på samme måde som de danske følte sig forpligtede til at stille det fornødne antal lærepladser til rådighed, idet erhvervsuddannelsernes overlevelse ikke som i Danmark var afhængige heraf.

Konklusion

Analysen af den historiske udvikling i henholdsvis Danmark og Sverige underbygger Thelens (2004) tese om, at graden af interessemodsætninger mellem forskellige fraktioner inden for arbejdsgiverne og fagbevægelsen har afgørende betydning for, hvordan et lærlingensystem udvikler sig. For Danmarks vedkommende, hvor skellet mellem faglærte og ufaglærte var og er mere markant end i Sverige, og hvor grundpillen i fagbevægelsens organisationsstruktur fortsat er fag og ikke brancher, har dette i perioder manifesteret sig i et interessesammenfald på tværs af klasser i form af alliancer mellem håndværket og de faglærtes forbund på den ene side og de ufaglærtes forbund og dele af industrisektoren på den anden.

Endelig spiller timing, som også Thelen påpeger, en rolle. I Danmark kom spørgsmålet om en lærlingelov, allerede på dagsordenen i 1870'erne. Det betød, at sporene for det, man kan kalde et moderniseret lærlingensystem blev lagt ud i en periode, hvor håndværket var dominerende og storindustriens indflydelse politisk og økonomisk fortsat var relativ lille.

Overordnet set, har den danske udviklingen været karakteriseret ved en gradvis modernisering uden egentlige sporskifte i den forstand, at erhvervsuddannelserne og de gymnasiale uddannelser fortsatte som to separate uddannelsessystemer, med hver deres styringssystem. I de tilfælde hvor Danmark

har befundet sig ved et kritisk knudepunkt, er der blevet åbnet for sporskifte, hvor alternative veje, som kunne minde om dem, som blev valgt i Sverige, er blevet diskuteret. Men i sidste ende, valgte man løsninger, som kunne genetablere den brudte ligevægt og sikre den fortsatte eksistens af et erhvervsuddannelsessystem, hvor virksomhedsoplæringen udgjorde det bærende element samtidig med, at den skolebaserede del af erhvervsuddannelserne langsomt blev udvidet.

I modsætning til i Sverige kom samarbejdet mellem lovgivningsmagt og arbejdsmarkedets parter i Danmark med tiden til at omfatte såvel rammerne omkring oplæringen som undervisningen på de tekniske skoler. Dog var lovgivningsmagtens lyst til at intervenere i virksomhedernes oplæring begrænset, da mesterlæren som uddannelsesmodel er helt afhængig af virksomhedernes villighed til at stille lærepladser til rådighed.

Udviklingen i Sverige har til gengæld været præget af, at virksomhedsoplæring og den skolebaserede erhvervsuddannelse i højere grad end i Danmark har udviklet sig hver for sig og været underlagt forskellige institutionelle rammer. Det var først fra 1944, at de tekniske uddannelser fik deres egen styrelse, hvilket betød, at arbejdsmarkedets parter blev tildelt formel indflydelse på den tekniske undervisning. Godt ti år senere var denne konstruktion blev aflivet, og de tekniske skoler igen lagt ind under Skolöverstyrelsen og vejen dermed banet for indførelsen af det svenske enhedsgymnasium i 1971.

Det er slående, hvor mange fællestræk, der er ved de valgsituationer og udfordringer, som Sverige og Danmark har stået overfor i den analyserede periode. Ligeledes er det bemærkelsesværdigt, at lærlingssystemet i begge lande indtil 1960erne fremstod som idealet. I Sverige var lærlingssystemet frem til 1938 baseret på frivillige aftaler med en virksomhed eller lokale aftaler indgået med arbejdsmarkedets parter. Det betød, at lær-

lingeoplæringen ikke i samme grad som i Danmark blev institutionaliseret via lovregulering og et formaliseret samarbejde mellem arbejdsmarkedets parter på hovedorganisationsniveau. Hermed var der ikke i samme grad som blandt de danske arbejdsgivere tale om en kollektivisering af ansvaret for systemets overlevelse

1960erne og 1970erne var i begge lande præget af socialdemokratiske ambitioner om en samordning og indholdsmæssig tilnærmelse mellem de forskellige ungdomsudannelser. Når udfaldet ikke desto mindre blev så forskelligt i de to lande, er en del af forklaringen, at indlemmelsen af de danske erhvervsuddannelserne i et fælles gymnasialt system, på en helt anden måde end det var tilfældet for Sveriges vedkommende, ville have betydet et radikalt sporskifte, ikke bare hvad angik indhold, overgangsmuligheder og adgang til videreuddannelse. Mindst lige så afgørende var, at arbejdsmarkedets parter ville have skullet give køb på en stor del af den indflydelse, de havde tilkæmpet sig i perioden fra vedtagelsen af den første lærlingelov og frem.

Set i et historisk institutionalistisk perspektiv er konklusionen, at der for Danmarks vedkommende allerede i begyndelsen af 1900-tallet var lagt spor ud til det parallelle ungdomsuddannelsessystem, som eksisterer den dag i dag. For Sveriges vedkommende repræsenterer 1918-loven, men især 1921-loven, set i et retrospektivt perspektiv et spor, som åbnede for rent skolebaserede erhvervsuddannelser.

At der i begge lande tidligt blev lagt et spor ud, som pegede i retning af hver sin erhvervsuddannelsesmodel, forklarer imidlertid ikke, hvorfor denne sporafhængighed fortsatte op igennem den analyserede periode. Forklaringerne må, som påvist i denne artikel, i stedet findes i konkrete historiske analyser af de bærende ideer og magtkonstellationer, som var dominerede i den efterfølgende periode.

Som nævnt, har artiklen ikke haft til hensigt at diskutere, i hvilket omfang de to valgte modeller har formået at realisere de intentioner, som var baggrunden for de valg og fravalg, som blev taget i den analyserede periode. Perioden fra 1970'erne til i dag, re-

præsenterer til gengæld et oplagt emne for en ny komparativ analyse, der analyserer de muligheder og barrierer, som knytter sig til henholdsvis en model, som bygger på et enheds-gymnasium og en model, som er forankret i et parallelt ungdomsuddannelsessystem.

LITTERATUR

- Arbejdsgiveren (1937). Medlemsblad for Dansk Arbejdsgiver og Mesterforening, (24).
- Betænkning (1878). afgiven af den ifølge kgl. Resolution af 20de September 1875 til Undersøgelse af Arbejderforholdene i Danmark nedsatte Kommission. Kjøbenhavn.
- Betænkning nr. 145 afgivet af lærlingekommissionen (1956).
- Betænkning nr. 612 om erhvervsfaglige grunduddannelser (1971).
- Broberg, Å. (2016). Verkstaden som skola eller skolan som verkstad: Om produktion som pædagogisk praktik i svensk yrkesud- bildning. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 2(6), 46-65. [https:// doi.org : 10.3384/njvet.2242-458X.166246](https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.166246)
- Boje, P., & Fink J. (1990). Mesterlære og teknisk uddannelse i Danmark 1850-1950. *Denmark. Statens Arkiver. Erhvervsarkivet. Aarbog (1990)* 125-147.
- Capoccia, G., & Kelemen, R. D. (2007). The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics*, 3(59) 3, 341-369. [https:// doi.org: 10.1017/S0043887100020852](https://doi.org/10.1017/S0043887100020852)
- Christensen, E. (1978). Konflikten mellem faglærte og ufaglærte arbejdere. Institut for ud- dannelselse og socialisering. Aalborg: Aalborg Universitetscenter.
- Christrup, H., Illeris, K., Lauersen, P. F., Rafn, J., & Simonsen, B. (1980). Efg undervisning. Viborg: Unge Pædagoger.
- Dobbins M., & M. Busemeyer (2015). Socio-economic institutions and partisan politics: the development of vocational education in Denmark and Sweden. *Socio-Economic Review*, 2(13), 259-284. [https:// doi.org: 10.1093/ser/mwu002](https://doi.org/10.1093/ser/mwu002)
- Ellersgaard, B., Jensen, S. P. H., & Nielsen, O. Z. (1981). Efg på vej – hvorhen? En undersøgelse af dialektikken mellem beskæftigelses- og kvalifikationsstrukturen med henblik på at forklare de nuværende udviklingstræk i erhvervsuddannelserne. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Ekelöf, G. (1925). Första Nordiske Yrkeskolmötet i Stockholm 10-12 juli 1924. Berättelse. Brö- derna Lagerström Boktryckere. Stockholm
- Fode, H., Møller, J., & Hastrup, B. (1984). Håndværkets kulturhistorie: Perioden fra 1862-1980. København: Håndværksrådets forlag.
- Forlag til Lov om Lærlingeforholdet (1921).
- Hastrup, B. (1979). Håndværkets økonomiske historie 1876-1979. København: Håndværks- rådets forlag.
- Hedman, A. (2001). I nationens och det praktiska livets tjänst: det svenska yrkesskolesystemets tillkomst och utveckling 1918 till 1940. Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå univesitet.
- Hellstrand, S., & Nilsson F. L (2015). Yrkesutbildning. I E. Larsson & J. Westberg (eds.), *Utbildningshistoria – en introduktion* (s. 155-171). Lund: Studentlitteratur.
- Hellstrand, S. (2016). Attempting Institutional Change: Swedish Apprenticeship, 1890–1917 *Nordic Journal of Educational History*, 2(3), 31–53. [https:// doi.org: 10.36368/njedh.v3i2.78](https://doi.org/10.36368/njedh.v3i2.78)
- Juul, I. (2016). Danske håndværkeruddannelser i et in- og eksklusionsperspektiv. I H. Dorf & N. R. Jensen (eds.), *Studier i pædagogisk Sociologi* (s. 299-323). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

- Jørgensen, C. H. (2018). The modernisation of the apprenticeship system in Denmark 1945-2015. In S. Michelsen & M-J. Stenström (eds.), *Vocational Education in the Nordic Countries. The historical Evolution* (p. 124-145). Oxon: Routledge. [https:// doi.org/ 10.4324/9781315411811](https://doi.org/10.4324/9781315411811)
- Kay, A. (2005). A Critique of the Use of Path Dependency in Policy Studies. *Public Administration*, 3(83), 553-571. [https:// doi.org/ 10.1111/j.0033-3298.2005.00462.x](https://doi.org/10.1111/j.0033-3298.2005.00462.x)
- Kjellberg, A. (2000). Facklig organisering och partsrelationer i Sverige och Danmark. I F. Ibsen & S. Scheuer (eds), *Septemberforliget og det 21. århundrede: historiske perspektiver og fremtidens dilemmaer*. København: Jurist- og Økonomforbundet
- Larsson, L. (2001). Industri- och hantverksutbildning under två sekel. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria
- Lundahl, L. (1997a). A common denominator? Swedish employers, trade unions and vocational training, *International Journal of Training and Development*, 2(1), 91-103. [https:// doi.org/ 10.1111/1468-2419.00010](https://doi.org/10.1111/1468-2419.00010)
- Lundahl, L. (1997b). Efter svensk modell, LO, SAF och utbildningspolitiken 1944-90. Umeå: Boréa.
- Mahoney, J., & Thelen, K. (2010). A theory of gradual institutional change. In J. Mahoney & K. Thelen (eds), *Explaining Institutional Change. Ambiguity, Agency and Power* (p. 1-37). Cambridge: Cambridge University Press.. [https:// doi.org : 10.1111/1468-2419.00010](https://doi.org/10.1111/1468-2419.00010)
- Metalindustriens Læringsudvalg (1954). *Metalindustriens Læringsudvalg 1929-1954*.
- Michelsen, S., & Stenström, M-J. (eds.) (2018). *Vocational Education in the Nordic Countries. The historical Evolution*. Oxon: Routledge. [https:// doi.org : 10.4324/9781315411811](https://doi.org/10.4324/9781315411811)
- Møller, J. (1991). Fra tegneskole til teknisk skole. De tekniske skoler og deres forening gennem 100 år. Odense: Teknisk Skoleforening.
- Nielsen, K. H (2013). Læringsoprør i fagbevægelsen: LLO og Faglig Ungdom 1966-1979. *Arbejderhistorie*. (3), 22-43.
- Nilsson, A. (2013). Læringsudbildning – ett alternativ i Yrkesutbildningen 1940-1970. In P. Håkansson & A. Nilsson (eds.), *Yrkesutbildningens formering i Sverige 1940-1975*. Falun: Nordic Academic Press.
- Nilsson, I. (1981). Yrkesutbildning i nutidshistorisk perspektiv – yrkesutbildningens utveckling från skråväsendets upphörende 1846 till 1980-talet samt tanker om framtida inriktning. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Nørregaard, G. (1977). *Arbejdsforhold inden for dansk Haandværk og Industri 1857-1899*. København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie.
- Olofsson, J. (2005). *Svensk yrkesutbildning: vägval i internationell belysning*. Stockholm: SNS-förlag.
- Olofsson, J., & Thunqvist, D. P (2018). The modern evolution of VET in Sweden (1945-2015). In S. Michelsen & M-J. Stenström (eds.), *Vocational Education in the Nordic Countries. The historical Evolution* (p. 124-145). Oxon: Routledge.
- Pettersson, L. (2006). Är Danmark bättre än Sverige?: om dansk og svensk yrkesutbildning sedan industrialiseringen. Malmö: IØ förlag.
- Pettersson, L. (2013). Därför valde Sverige en annan väg än Danmark. *Historien bakom 1950-tallets reformer av Yrkestbildningen*. In P. Håkansson & A. Nilsson (eds.), *Yrkesutbildningens formering i Sverige 1940-1975* (s. 155-184). Falun: Nordic Academic Press.
- Rigsdagstidende 1918-19 (Tillæg A). *Forelagte Lovforslag m.m. 71de ordinære Samling*
- Rigsdagstidende 1920-21 *Forhandlinger i Folketinget. 73de ordinære Samling*
- SOU: 1954:11 *Yrkesutbildningen, Betänkande från 1952 års yrkesutbildningsakkunngina*.
- SOU: 1966: 3 *Yrkesutbildningen, betänkande afgivet av 1963 års yrkesutbildningsberedning*.
- Steinmo, S. (2008). *Historical Institutionalism*. In D. della Porta & M. Keating (eds.), *Approaches and Methodologies in Social Sciences: A Pluralist Perspective* (p. 118-138). Cambridge: Cambridge University Press 2008.
- Sørensen, J. H., Rasmussen, P. H., Nielsen, O. Z., & Lassen, M. (1984). *Læringsuddannelse og udbygning*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Thelen, K. (2004). *How institutions evolve: the political economy of skills in Germany, Britain, the United States, and Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thelen K. (2010). Historical Institutionalism in comparative politics, *Annual review of political Science*, 1(2), 369-404. [https:// doi.org: 10.1146/annurev.polisci.2.1.369](https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.369)

NOTER

1. Der var dog klare grænser for hvor langt lighedsmålsætningen kunne strækkes, hvilket daværende undervisningsminister Knud Heinesen fik at føle, da han fremlagde den såkaldte Højbysskitse. Skitsen foreslog at erhvervsuddannelserne skulle integreres i en samlet

gymnasial struktur, som betød, at erhvervsuddannelserne ville blive såvel studie- som erhvervskompetencegivende. Den manglende tilslutning til forslaget betød, at det endte med ikke at blive fremsat i Folketinget.